

Knjižničarji kot nosilci in odsev bralne kulture: sinteza ugotovitev in metodološki prispevek

Polona Vilar in Sabina Fras Popović

Pogled na obe monografiji prikaže zaokroženo sliko. Branje je več kot le prostočasná aktivnost, še posebej, če ga vežemo na specifično poklicno ciljno skupino, katere poslanstvo je prav spodbujanje branja. Velja namreč, da tisto, kar posameznik rad počne v prostem času, lahko pozitivno vpliva na njegovo izvajanje službenih oziroma profesionalnih obveznosti. Zato so nas v raziskavi, predstavljeni v tej znanstveni monografiji, zanimale bralne navade knjižničarjev in vodij knjižnic z dveh vidikov: osebnega ter profesionalnega. Gre za prvo tovrstno raziskavo v slovenskem in širšem mednarodnem prostoru, ki je ob zanimivih ugotovitvah ustvarila tudi štiri nove metodološke pripomočke za ugotavljanje bralnega interesa, bralne kompetentnosti, zaznave pomembnosti branja ter bralne kulture na delovnem mestu. Raziskava je potekala v okviru širšega raziskovalnega projekta,¹ predmet katerega je bilo raziskovanje bralnih navad strokovnega in vodstvenega kadra v vzgoji in izobraževanju, splošnih knjižnic ter študentov pedagoških poklicev in bibliotekarstva – torej tistih poklicnih skupin (ter študentov za te poklice), ki so (ali naj bi vsaj bile) najtesneje povezane s spodbujanjem bralne pismenosti in bralne kulture. Gre za to, da so v tem kontekstu zelo zanimive in pomembne njihove lastne bralne navade, kompetentnost in odnos do branja. V fokusu zanimanja pričujoče monografije so knjižničarji in vodstva knjižnic, pri slednjih niso zajeti vodje šolskih knjižnic, saj so to ravnatelji šol oziroma vzgojno-izobraževalnih zavodov, ki niso strokovni knjižnični delavci in jih tu nismo raziskovali, kar na ustreznem mestu tudi argumentirano pojasnimo.

Raziskovanje za področje knjižničarstva (torej bralna kultura in bralne navade strokovnih delavcev v šolskih, splošnih in visokošolskih knjižnicah ter vodstvenih delavcev v splošnih in visokošolskih knjižnicah) ter ustvarjanje znanstvene monografije je potekalo v sklopu raziskovalnega programa,² ob tem lahko poročamo tudi o precejšnji novosti glede pristopa k raziskovalnemu sodelovanju. Na področju raziskovanja branja, bralne kulture, bralnih navad in bralnega vedenja v najširšem pomenu namreč

1 Ciljni raziskovalni projekt CRP V5-2361 *Bralni vzori: bralne navade strokovnih delavcev v vrtcih, šolah in fakultetah ter splošnih knjižnicah* (vodja prof. dr. Dragica Haramija), ki ga sofinancirajo Ministrstvo za kulturo, Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje ter Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije in je financiran iz državnega proračuna.

2 Raziskovalni program št. P5-0361 *Modeliranje bibliografskih informacijskih sistemov*, ki ga sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

praviloma raziskovalci na področjih branja, založništva in knjižničarstva delujejo vsak v svojem mehurčku, med katerimi obstoji razmeroma majhna presečna množica. Prav s to monografijo smo ustvarili eno od takšnih, tokrat precej obsežnih in temeljitih presečnih množic.

Pri knjižničarjih in vodstvu knjižnic nas je najprej zanimalo mesto, ki ga branje zaseda v njihovem osebnem življenju, nato pa kako branje doživljajo v delovnem okolju in kako ga skozi njihova mnenja in ravnanja preslikamo v organizacijsko kulturo knjižnice, v kateri ima branje že tradicionalno specifično mesto. Ves čas raziskovanja smo upoštevali dejstvo, ki ga poudarjajo različne raziskave bralnih navad: branje je splošno družbeno sprejemljivo ter vsaj deklarativno zelo pomembno in cenjeno ravnanje, kar pogosto vpliva na rezultate raziskav bralnih navad, hkrati pa je raziskovanje bralnih navad izredno izmuzljivo področje, saj je vezano na spomin in osebna prepričanja sodelujočih v raziskavi. Razmišljanje o branju kot posebej sprejemljivem in pomembnem ravnanju pa je še posebej prisotno pri knjižničarjih kot specifični poklicni skupini, ki je predmet našega proučevanja.

Pričujoča znanstvena monografija torej ponuja dragocene in v slovenskem ter mednarodnem prostoru edinstvene ugotovitve. Prvič celovito povezuje osebne in profesionalne značilnosti, ravnanja, mnenja in stališča strokovnih knjižničnih delavcev z značilnostmi njihovih vodij, delovnih okolij ter naravo njihovega dela in odnosa do dela na področju branja. S tem zapolnjuje pomembno vrzel v razumevanju dejavnikov, ki oblikujejo bralno kulturo v knjižničnem okolju, ter odpira pot nadaljnjim raziskavam in nadgradnji strokovne prakse.

Že pregled strokovnih in znanstvenih objav na temo bralnih navad knjižničarjev nam potrdi aktualnost obravnavane teme, saj je tovrstnih raziskav tako v slovenskem kot v mednarodnem prostoru precej malo. Rezultati pregledanih raziskav kažejo na specifične bralne navade knjižničarjev. Te sicer praviloma pozitivno odstopajo od bralnih navad splošne javnosti, vendar ne tako zelo, kot bi pričakovali za to specifično poklicno skupino. To pomeni, da knjižničarji praviloma berejo več in globlje ter izbirajo bolj kakovostno gradivo kot neknjižničarji. Se pa vedno znova pojavijo tudi skupine, ki smo jih poimenovali *neopredeljeni*, saj se verjetno iz različnih razlogov ne želijo opredeliti do stališč o branju, razkriti lastnih bralnih navad in so morda celo nenaklonjeni branju.

V enem od začetnih poglavij izrišemo podobo splošne bralne oziroma nebralne javnosti ter pokažemo, zakaj je izris podobe splošne bralne krajine pomemben za raziskovanje bralnih navad knjižničarjev. Gre za ponazoritev pomembnosti in umeščenosti bralnih navad v okvir splošnih kulturnih vrednot, preko katerih družba izraža svoj odnos do branja, nakupovanja knjig ter do vloge knjige v družbi. S tem je posredno

določeno tudi mesto vseh, ki se s knjigo profesionalno ukvarjajo, v našem primeru strokovnih knjižničarskih delavcev, ki knjigo umeščajo v središče knjižnične javne službe. Raziskave v zadnjem desetletju na splošno ugotavljajo, da so v Sloveniji bralne navade in bralna kultura odraslih slabe; nekoliko se sicer izboljšujejo z naraščanjem starosti. Ker tudi slovenski knjižničarji večinoma spadajo med starejšo populacijo, sicer v naši raziskavi ugotovimo, da vsekakor presegajo splošno javnost glede bralnih navad, vendar se nam poraja vprašanje, ali je neposredna primerjava med bralnimi navadami splošne javnosti in te specifične poklicne skupine sploh na mestu. Tako nam te primerjave med splošno prostočasno in strokovno bralno javnostjo, ki smo jih prav tako obravnavali v enem od začetnih poglavij, služijo le kot osnovna orientacija, saj v naslednjih poglavjih bralne navade in bralno kulturo strokovnih knjižničnih delavcev in vodij knjižnic podrobno proučimo in predstavimo. Monografija namreč v svojem osrednjem delu v petih poglavjih prinaša številne odgovore glede značilnosti knjižničarjev ter vodij knjižnic, njihovih bralnih navad, motivacije za branje, stališč in mnenj o branju. Med drugim prikažemo, kakšen bralec je knjižničar na splošno, kakšen kupec knjig je, ali se knjižničarji kot bralci razlikujejo glede na vrsto knjižnice, v kateri delajo, ali se vodja knjižnice in knjižničar kot bralca razlikujeta – na splošno in glede na vrsto knjižnice, kakšno je delovno okolje knjižnice glede na odnos do branja in kako so osebna prepričanja vezana na vodstvene usmeritve.

Reprezentativnost vzorcev v raziskavi nam je na osnovi zbranih podatkov omogočila – in to je prvi zanimiv rezultat našega raziskovanja – opredeliti osnovne značilnosti tipičnih slovenskih knjižničarjev. Tu je ključna ugotovitev, da ko govorimo o povprečnem slovenskem knjižničarju, govorimo v resnici o knjižničarki – saj je v knjižničarstvu kar devet od desetih strokovnih delavcev ženskega spola. Tipični slovenski knjižničar je torej knjižničarka, ki je stara skoraj 47 let in v knjižničarstvu dela 16 let in pol. Še izrazitejša je feminiziranost na področju šolskega knjižničarstva, saj je tam žensk nad 90 %, so pa povprečno tudi nekoliko starejše. Precej podobno situacijo smo ugotovili tudi pri vodenju knjižnic, saj se je glede spola 66 od 76 vodstvenih delavcev opredelilo za ženski spol, kar je več kot 85 %. S tem smo tudi empirično potrdili sicer uveljavljeno mnenje o feminiziranosti knjižničarske profesije. Glede na to ugotovitev raziskave smo v treh poglavjih monografije namenoma in gotovo precej provokativno uporabili žensko obliko – govorimo torej o knjižničarkah.

Drugi zanimivi sklop rezultatov predstavljajo bralne značilnosti strokovne knjižničarske populacije. Pri splošnih in šolskih *knjižničarkah*, ki jih je v raziskavi sodelovalo največ, lahko namreč poleg osnovnih značilnosti prikažemo tudi natančnejše parametre njihove bralne kulture in bralnih navad; nekatere so razveseljujoče, druge pa manj. Med prvimi sta vsekakor zelo pozitiven odnos do branja ter pogosto branje in

uživanje ob njem. Med drugimi tudi, da so knjižničarke glede bralnih navad precej podobne neknjižničarski populaciji, zlasti glede branja tiskanih formatov in leposlovja, saj bi si od strokovnjakov, ki bi morali biti bralni zgledi, želeli višjo raven bralnih navad in aktivnosti. Skrbi nas lahko tudi to, da malo knjižničark bere netiskano gradivo in gradivo v tujih jezikih ter posluša zvočne knjige. Seveda je to lahko poleg znanja jezika in tehnologije vezano tudi na ponudbo, a se vendarle zdi problematično, saj se postavlja vprašanje, kako je možno kakovostno svetovanje za branje brez poznavanja raznovrstnega gradiva. Zaznali smo tudi precej takih, ki nikoli do razmeroma redko spremljajo novice ter malo ali nič berejo za profesionalni razvoj in pripravo na delo, kar je problematično z vidika njihove splošno izobrazbe in razgledanosti pa tudi strokovne usposobljenosti. Iz tega se nam zastavlja vprašanje glede njihovega profesionalnega razvoja in razumevanja tega profesionalnega razvoja. Branje le leposlovja in le za razvedrilo in osebni namen in okus ter zgolj v tiskanem formatu ni dovolj za res dobro usposobljenost za sodobno strokovno delo na področju spodbujanja branja in bralne kulture. Še bolj pa nas skrbi, da se nezanemarljivi deleži knjižničark (zlasti splošnih) celo ne označujejo za bralke, jim branje ni med najljubšimi hobiji, se jim celo zdi izguba časa oziroma se jim ne zdi tako pomembno, ker se človek lahko uči kako drugače, ter se o knjigah nerade pogovarjajo z drugimi ali o tem niso prepričane, prav tako niti ne berejo – niti zase niti za strokovni namen – in se niti za to ne izobražujejo. Vodje knjižnic so v veliki večini branju naklonjene ter tudi same zavzete in intenzivne bralke. Podobno kot strokovne delavke, ki jih vodijo, so predvsem zavzete zasebne bralke tiskanega gradiva v materinščini, čeprav berejo nekoliko več tudi tujega gradiva. Želeli bi si, da bi brale vsaj nekoliko več za pripravo na delo ter strokovni razvoj in zanimivo bi bilo ugotoviti, kateri dejavniki prispevajo, da ni tako (česar v raziskavi nismo ugotavljali). Prav tako bi bilo dobro, da bi več uporabljale netiskane formate (digitalne in zvočne), saj poznavanje gradiva gotovo vpliva na sprejemanje odločitev o tem na ravni knjižnice. Kljub večinskemu pozitivnemu odnosu do branja smo zaznali tudi nekaj vodij, ki imajo do branja negativen oziroma indiferenten odnos, in – kar je še bolj zaskrbljujoče – kot kaže, ta odnos žal prenašajo v svoje delovno okolje.

Tretji sklop rezultatov, na katere velja opozoriti, so značilnosti delovnega okolja. Veliko knjižničark si v svojem delovnem okolju izmenjuje ideje o literaturi za strokovni razvoj, za uporabo pri delu in vsaj polovica se pogosto pogovarja s sodelavci o literaturi/branju. Glede osebne angažiranosti in medsebojnega sodelovanja na delovnem mestu torej ni treba, da nas skrbi. Žal pa zelo velik delež populacije nima namenskega časa za branje v službi, pri njih branje na delovnem mestu ni zaželeno in precej jih ne vidi, da bi bilo branje v njihovem delovnem okolju razumljeno kot pomembno za strokovni razvoj. Vse to je zelo zaskrbljujoče z vidika stanja delovnega okolja, ki naj bi

podpiralo in omogočalo strokovni razvoj, in to ne le izven delovnega časa. Najdemo sicer take, ki imajo čas, a jim branje ni pomembno, pa tudi take, ki nimajo časa, jim pa je pomembno. K sreči zaznamo tudi »upornike« – imajo čas za branje v službi, čeprav tam to ni zaželeno. Na drugi strani imamo vodje knjižnic, ki v večjem deležu kot knjižničarke poročajo o namenskem času za branje v službi, imamo delež takšnih, ki menijo, da v njihovem delovnem okolju velja, da je branje dejavnost, ki naj se je ne izvaja na delovnem mestu in v sklopu delovnega časa, ter večinoma takšne vodje knjižnic, ki ne dvomijo o tem, da je branje pomembno za strokovni razvoj. Pri primerjavi rezultatov teh dveh trditev ugotovimo opazno neujemanje med načelno držo (branje je razumljeno kot pomembno za strokovni razvoj) in izvedbeno dejavnostjo, ki je domena vodje (branje se naj ne izvaja na delovnem mestu). Odstopanja so sicer res majhna, a ta odstopanja imajo v kontekstu knjižnice kot delovne organizacije drugačen pomen kot v katerem drugem delovnem okolju. Gre namreč za to, da je branje v knjižnici pravzaprav osnovno delovno orodje in nas zato lahko vsako tako odstopanje skrbi.

Četrty sklop, na katerega želimo opozoriti, so rezultati factorske analize splošnih in šolskih knjižničark. Ugotovili smo, da jih lahko razdelimo v nekaj tipov, in sicer glede na dve izhodišči:

- Tipi glede na njihove **bralne navade in odnos do branja**. Tu zaznamo nekaj tipov, ki skozi svoje bralno vedenje ter izobraževanje o branju izražajo svoj pozitiven odnos do branja, žal pa tudi take (predvsem med splošnimi knjižničarkami), ki imajo do branja negativen odnos – *zaznamo torej dobre in slabe bralne zglede*.
- Tipi glede na njihov **odnos do dela v povezavi z bralnimi navadami in odnosom do branja**. Tu zaznamo – in to je pomembno omeniti – takšne, ki delujejo v pozitivnem delovnem okolju in se to pozna na njihovem ravnanju, pa tudi take, ki za svojo profesionalno usposobljenost glede branja skrbijo sami izven delovnega okolja.

Ugotovimo torej, da so na področju odnosa do branja, spodbujanja branja in bralne kulture, se pravi enem od osnovnih poslanstev strokovnih knjižničnih delavcev, med njimi velike razlike, prav tako tudi med njihovimi delovnimi okolji. Zaznamo namreč ne tako majhne deleže takih, ki v to poslanstvo ne verjamejo preveč trdno, ter takih, ki ne delajo v spodbudnih delovnih okoljih – sklepamo lahko, da to vpliva na kakovost njihovega dela na tem področju. Sprašujemo se lahko še o drugih razlogih in dejavnikih, od katerih mnogih sicer nismo zajeli v tokratno raziskavo (na primer notranjemotivacijskih, vrednotnih ipd. dejavnikov). Vendar že naša analiza dejavnikov na osebni ter strokovni ravni ter na ravni delovnega okolja pokaže dva velika, kompleksna, a izjemno vplivna dejavnika:

1. Prvi dejavnik je *knjižničarka sama*, vključno s svojimi vrednotami, prepričanju in ravnanju na polju branja in spodbujanja branja: kako in do kakšne mere verjame v svoje poslanstvo ter kako ga uresničuje na osebni ravni – **kako torej deluje kot bralni zgled**. Seveda na vsako knjižničarko na osebni ravni vpliva poleg osebnih dejavnikov tudi splošna družbena klima, za katero vemo, da do branja in učenja že dalj časa ni pozitivno naravnana, ter organizacijska kultura knjižnice. Tu smo oblikovali tri osnovne tipe:
 - a. *Knjižničarke entuziastke*, ki v svoje delo iskreno verjamejo in vanj ter v svoj strokovni razvoj vlagajo veliko truda ter prepoznavajo in priznavajo, da je neločljivo povezano z njihovim osebnim bralnim angažmajem ter odnosom do branja – ter so kot take izjemno pozitivni ter kompetentni bralni zgled, tudi če delujejo v ne preveč naklonjenem delovnem okolju.
 - b. *Načelne knjižničarke*, ki sicer same poznajo in priznavajo pomen in vpliv branja, a so osebno pri tem manj zavzete in aktivne ter kot take sicer pozitivni, a nekoliko bolj pasivni bralni zgledi.
 - c. *Knjižničarke uslužbenke*, za katere je značilno, da v ta del knjižničarkega poslanstva ne verjamejo, ga ne živijo in ga zato niti ne izpolnjujejo v skladu s strokovnimi pričakovanji in zahtevami – so torej slabi bralni zgledi ali morda celo sploh niso bralni zgled.
2. Drugi kompleksni dejavnik je *knjižničarkino delovno okolje*. Kot smo ugotovili, obstajajo v slovenskih knjižnicah podporna, a žal tudi nepodporna delovna okolja. Vpliv okolja je na knjižničarko različen, saj imamo tudi v knjižničnem okolju »upornice«, ki berejo, kljub temu da tam to ni zaželeno in podprto, a vendar pri večini ne moremo spregledati vpliva, ki ga ima delovno okolje na njihov odnos in delovanje. Žal je iz knjižničarkega vsakdana že davno – in s strokovnega vidika popolnoma nerazumljivo – izginil obvezni branju namenjeni del delovnega časa oziroma delovne obveze. Tako lahko le ugotovimo, da imajo vodstva knjižnic pred seboj pomembno nalogo – da delovno okolje sistemsko uskladijo s tem, kar velja za eno od osnovnih poslanstev knjižničarja in tega ne prepuščajo zgolj posameznikom. Gre torej za to, da se branje vključi v izpisane in živete vrednote organizacijske kulture ter da ga zopet naredijo vidnega in cenjenega.

Ključni element vodenja je usklajenost med besedami in dejanji, se pravi med načelnimi vrednotami, o katerih se posamezniki na določeni funkciji izrekajo, in udeležanjem teh vrednot v konkretnih procesih poslovnega okolja. Ta usklajenost naj ne bi bila le navidezna in navzven vidna, temveč je pomembna predvsem v notranjem okolju

knjižnice. Pri povezovanju podatkov o odnosu, ki ga imajo vodje knjižnic do bralne kulture v notranjem okolju knjižnice, lahko kot primer navedemo nekaj ugotovitev:

1. Zaznamo vodje, ki menijo, da je v njihovem delovnem okolju branje pomembno za strokovni razvoj, a sami nimajo dodeljenega namenskega časa za branje v okviru njihovih tedenskih delovnih obveznosti.
2. Če se vodja strinja s trditvijo, da v njegovem delovnem okolju branje velja za dejavnost, ki naj se je ne izvaja na delovnem mestu in v sklopu delovnega časa, ob tem pa ima v tedenskem načrtu svojih delovnih obveznosti predviden čas za lastno branje (ob tem je treba sicer omeniti, da je med vodji, ki menijo, da je branje na delovnem mestu nezaželeno, nekoliko večji delež takih, ki tega časa nimajo), se nam postavlja vprašanje o njegovi verodostojnosti.
3. Precej je tudi vodij, pri katerih je v njihovem delovnem okolju branje pogosta tema pogovora, si izmenjujejo ideje o strokovni literaturi oziroma svetovanju za branje, sami pa nimajo dodeljenega namenskega časa za branje v okviru njihovih tedenskih delovnih obveznosti.

Kot potencialno problematične pa bi poudarili nekaj ugotovitev, ki so se v največji meri izrisale pri vodilnih delavkah splošnih knjižnic:

- da se vodje glede na naše ugotovitve izobražujejo več kot njihovi strokovni delavci;
- da imajo vodje o svojem delovnem okolju glede prisotnosti branja v njem morda nekoliko preoptimistično sliko, saj skozi mnenja knjižničark odseva manj pozitivna podoba;
- da povprečna knjižnica, ki jo vodijo, v strategijo svojega razvoja nima vključene zaveze o spodbujanju branja v delovnem okolju;
- da veliko knjižnic ne izvaja analiz neuporabnikov, kar lahko pomeni, da o svojem lokalnem okolju oziroma okolju knjižnice nimajo ustrezne slike, kar lahko vodi v manj ustrezno načrtovanje in izvajanje knjižničnih storitev;
- da precej vodij premalo ceni strokovna znanja svojih strokovnih delavcev za spodbujanje branja in je zato na mestu skrb, da temu lahko sledi nezadostno spodbujanje pridobivanja teh znanj;
- da ima precej vodij glede sprejemanja odgovornosti za vodenje težave pri sprejemanju vsebine poslanstva knjižnice, kljub temu da zakonski in podzakonski dokumenti odgovornost za vodenje nalagajo direktorju.

Seveda nikoli ne bodo vsi knjižničarji in knjižničarke enako primerni za delo z uporabniki oziroma spodbujanje branja in bralne kulture pa tudi ne enako zavzeti. Vidimo pa tri področja, na katerih lahko naše ugotovitve omogočajo osnovo za razvoj knjižničarske stroke:

1. Za vsakega pripadnika knjižničarske stroke so lahko uporabne pri gradnji strokovne samozavedi, zlasti pa pri samozavedanju lastne odgovornosti za svoj strokovni in profesionalni razvoj, saj knjižničar kot javni uslužbenec svoje poslanstvo uresničuje in živi tudi izven knjižnice in delovnega časa.
2. Morale bi biti pomembna informacija vodstvom knjižnic pri oblikovanju kakovostnih in podpornih, tj. bralno spodbudnih knjižničnih delovnih okolij, ki omogočajo in spodbujajo strokovni razvoj ter tudi skozi to prizadevanje vplivajo na ugled knjižnic, zlasti pa pripomorejo k ponovnemu vzpostavljanju branja kot družbene vrednote.
3. Identificirani tipi knjižničarjev so lahko uporabni pri načrtovanju in izvajanju knjižnične kadrovske politike: pri selekcijskih intervjujih za novozaposlene strokovne delavce, v primeru kadrovskih prerazporeditev znotraj knjižnice pri že zaposlenih strokovnih delavcih ali pa pri izvajanju letnih razvojnih intervjujev.

Na ta način bi vsi ti deležniki pozitivno prispevali ne le h kakovostnemu uresničevanju poslanstva knjižnice in njenemu pozitivnemu vplivu na okolje in družbo, temveč tudi k identiteti knjižničarske profesije. Branje še vedno sodi med družbeno zaželeno ravnanje, čeprav precej manj kot v preteklosti, a je na tej točki preloma v odnosu družbe do branja izredna priložnost za zagovorništvo knjižnic v družbi, ki je knjižničarstvo prepoznala kot tako izredno pomembno dejavnost, da jo je umestila med javne službe. Čeprav že tradicionalno knjižničarji v slovenskem prostoru delujejo na podlagi moralnega imperativa in z izredno predanostjo rešujejo sistemske pomanjkljivosti (npr. prenašanje knjižničnega gradiva iz ene knjižnice v drugo izven delovnega časa, da je gradivo kmalu na voljo bralcu, ki želi brati), je treba knjižničarje entuziaste narediti vidne ter delovno okolje knjižnic spremeniti v bralno spodbudno delovno okolje, saj bi morali na tej točki na knjižničarje in knjižnice pogledati kot na celoto.

Monografija poleg doslej najtemeljitejše analize stanja bralnih navad in bralne kulture v slovenskem knjižničarstvu v zaključnem delu kot pomembno novost prinaša tudi dva modela, oblikovana z namenom prispevka k razvoju knjižničarske stroke in bibliotekarske znanosti: *model profesionalnega razvoja knjižničarja bralca za kakovostno strokovno delo v slovenskih knjižnicah* ter *model longitudinalnega raziskovanja bralnih navad knjižničarjev*. Prvi sistematično oriše značilnosti, znanja in kompetence strokovnih knjižničnih delavcev ter posebne zahteve, ki so jim zaradi posebnosti svoje profesije izpostavljeni. Vsebuje tri kategorije bralcev knjižničarjev bralcev (redni bralci, intenzivni bralci, poglobljeni bralci) in jih veže na obdobja strokovnega razvoja, kar pomeni, da v določenem obdobju strokovnega razvoja knjižničarja predpostavlja določeno kategorijo bralca. Za razvoj določene kategorije bralca pa mora biti zagotovljeno

ustrezno delovno okolje na ravni institucije, pri katerem je posebej pomembno, da so ustrezno opredeljeni in podprti trije dejavniki: komunikacija, organizacijski dejavniki, izobraževanje. Drugi model pa na podlagi teoretičnih spoznanj in opravljenih raziskav podaja vsebinska in metodološka priporočila za longitudinalno raziskovanje bralne kulture in bralnih navad knjižničarjev v slovenskem prostoru, vključno s predlogom vprašalnika ter deležnikov izvajanja tega raziskovanja.

Gre torej za priporočila na dveh izjemno pomembnih področjih: pristopu do oblikovanja kompetenc strokovnih delavcev (mednje štejemo tudi vodje knjižnic) ter pristopu k raziskovanju tega področja. Te usmeritve in priporočila bodo, upamo, prispevala k ustvarjanju organizacijske kulture v knjižnicah, ki vzpostavlja, spodbuja in ohranja bralne navade kot temeljno metodo dela strokovnih delavcev, se pravi knjižničarjev, za namen uresničevanja mednarodno in nacionalno dogovorjenega in določenega poslanstva knjižnic na področju spodbujanja branja in bralne kulture.

Če želimo, da (zaenkrat še teoretični) model profesionalnega razvoja knjižničarja bralca za kakovostno strokovno delo v slovenskih knjižnicah zaživi v praksi oziroma postane uporaben v konkretnih primerih, mora biti sprejet v stroki ter potrebuje strokovno podporo in seveda predvsem aplikacijo – v nasprotju z nekaterimi predhodno predstavljenimi modeli.³ Predvsem na institucionalni ravni model potrebuje več kot le načelno podporo branju oziroma več kot le načelno osebno sprejemanja branja pri vodji knjižnice. Slednje je pomembno ne glede na to, ali je knjižnica samostojni javni zavod (npr. osrednja območna knjižnica, območna knjižnica, nacionalna knjižnica) ali del institucije (npr. šolska, visokošolska, specialna knjižnica).

Vprašanja, ki se zastavljajo sama od sebe, pričujoča monografija pa nanje podaja bolj ali manj natančne odgovore, so:

- Kakšni bralci so torej »tipični« (šolski/splošni) knjižničarji? Kakšni bralci so vodje knjižnic? Kako to vpliva na strokovno delo v knjižnicah? Kako to vpliva na javno podobo knjižnic?
- Si želimo podobnosti s splošno (beročo) populacijo/drugimi poklici? Je to dobro za stroko?
- Kako lahko izboljšamo, kar smo zaznali nezadovoljivega? Ali to želimo in zmoremo?

Naše ugotovitve in razmišljanja pa tudi ugotovitve drugih raziskav bralnih navad in bralne kulture splošne javnosti ter nekaterih drugih z branjem povezanih profesij (npr.

3 Tu se navezujemo na prej navedena primera modelov proaktivne splošne knjižnice za bralno pismenost in bralno kulturo (Vilar, 2017) ter kakovostne šolske knjižnice (Vilar in Novak Zabukovec, 2022), ki kljub svoji celovitosti in aplikativnosti v praksi žal nista zaživila.

učiteljev) so nam v duhu vsesplošnega javnega ugotavljanja kritičnega stanja na področju bralne kulture in bralne pismenosti omogočili oblikovanje priporočil za krepitev aktivne vloge knjižničarjev in vodij knjižnic – torej knjižnic – kot bralnih zgledov:

1. V delovni čas posameznega strokovnega knjižničnega delavca je treba uradno umestiti čas za branje (obvezen čas vsak dan vsaj pol ure).
2. Vzpostaviti je treba organizaciji ustrezno obliko obveznega pogovora o bralni izkušnji med strokovnimi delavci (npr. bralni klub, predstavitev knjig, pogovor o prebranem).
3. Vzpostaviti je treba zlasti kvalitativno evalvacijo (vključno z jasno oblikovanimi kriteriji in kazalniki) kot nujni postopek pri vseh aktivnostih knjižnice, vezanih na spodbujanje branja in gradnjo ter ohranjanje bralne kulture.
4. Vsaka knjižnica mora oblikovati pisno in konkretno zavezo h krepitevi bralne kulture in bralne pismenosti ter jo objaviti.
5. Nujno je aktivno in strokovno vključevanje knjižnic v nacionalne in mednarodne mreže organizacij za bralno kulturo.
6. Za strokovne knjižnične delavce in vodje knjižnic je na letni ravni obvezno spremljanje strokovne literature in udeležba na strokovnih dogodkih ter izobraževanjih na temo bralne kulture, branja in bralne pismenosti.
7. Branje knjižničarjev naj postane vidno javnosti, pozitivni učinki branja na družbo naj bodo pogosto in redno javno predstavljeni.

Bralnomotivacijske strategije lahko izvajajo le knjižničarji, ki se redno sistematično in organizirano strokovno izpopolnjujejo o pomenu branja, so sami bralni zgledi in kot taki ambasadorji branja v današnji družbi, ki je branju prej nenaklonjena kot obratno. To so knjižničarji, ki se zavedajo pomembnosti lastnega strokovnega razvoja, a delujejo tudi v temu naklonjenem ali nenaklonjenem delovnem okolju.

Pričujoča monografija prinaša izris bralne krajine slovenskega knjižničnega prostora, hkrati pa odpira vrsto novih raziskovalnih tem:

1. **Knjižničarji:** Kako zaznavajo in kako gradijo svojo strokovno samozavest ter preko tega identiteto knjižnične profesije? Kako in koliko se zavedajo lastne odgovornosti za svoj strokovni razvoj ter kako jo izvajajo? Kako ločijo (ali sploh ločijo) prostočasno branje in branje za delo na področju knjižnične dejavnosti? Kako s svojim odnosom vplivajo na prisotnost branja v družbi?
2. **Vodstva knjižnic:** Kako in koliko v delovnem okolju omogočajo in spodbujajo strokovni razvoj – sodelavcev in lastni? Kako razumejo branje kot osnovno metodo dela v knjižnici? Kako razumejo svojo vlogo pri ustvarjanju varnega, branju naklonjenega delovnega okolja?

- 3. Zbiralci statističnih podatkov:** Kako se uporabljajo trenutni podatki o dejavnosti knjižnic? Katere podatke potrebujemo (katerih pa mogoče ne [več] oziroma jih potrebujemo v drugačni obliki) za ugotavljanje vpliva knjižnice na okolje? Koliko so podatki uporabni za izris osnovnih demografskih značilnosti pripadnikov stroke?

Pomembnost raziskovanja pričujoče teme in novih raziskovalnih tem, ki se nam odpirajo, potrjuje tudi mnenje respondentke: *»Če želimo dobro svetovati, moramo dobro poznati gradivo/literaturo, ki jo imamo v knjižnici IN svoje uporabnike (kaj jih zanima, hobiji, navade itd.). Ne moremo navduševati, če sami nismo navdušeni bralci in če ne poznamo uporabnikov in gradiva naše knjižnice. Zelo pomembno se mi zdi tudi, kakšno zbirko oblikujemo v knjižnici: kvalitetno, pestro, raznoliko, sodobno IN klasično ... Včasih smo rekli, ni pomembno, kaj bere otrok, samo DA bere. Danes se s tem ne bi več strinjala. Menim, da je ZELO pomembno, KAJ otrok bere.«* Seveda bi to mnenje lahko nadgradili s poudarjenim pomenom branja pri odraslih.

Ne glede na to, kako zastavimo raziskovanje branja, ga v kontekstu knjižničarstva ne moremo izolirati od preostalih procesov, ki potekajo v knjižnici. Branje jih med seboj povezuje in vedno znova osmisli, zato je raziskovanje branja in z branjem povezanih vsebin v knjižničnem okolju tudi v prihodnje več kot potrebno in zahtevano. Knjižničarka oziroma knjižničar je obraz in glas knjižnice, knjižnica pa varuhinja knjižničnega gradiva – osnovnega materiala za razvoj kritičnega mišljenja in spodbujanja mišljenja nasploh. Rezultati te raziskave nam kažejo, da ima lahko knjižnica različne obraze. Glede na pomen branja si želimo, da bi bili ti obrazi takšni, ki bi vabili k branju.